FECTIO

Een Romeinsche legerplaats en haven.

Wanneer men komend uit het dorpje Vechten, den spoorweg Utrecht—Arnhem overschrijdt en dan den kronkelenden grintweg, die buitenom het militaire fort naar Houthem voert, inslaat, ziet men al spoedig in de richting der stad Utrecht, in zachte glooiing uit het omliggende landschap oprijzend, de historische plek liggen, waar zich eens de Romeinsche sterkte en haven Fectio bevond. Thans is het vreedzaam bouwland. Alleen de benaming van het terrein, dat steeds in den volksmond de „Burg" blijft heeten, herinnert aan de nederzetting, die in het grijs verleden hier door de Romeinen is opgericht, terwijl enkele ouden van dagen zich de verbleekte en bijna uitgewischte legende eener verdwenen stad weten voor den geest te brengen. Op deze plaats, waar eens bedrijvige scheepvaart, zij het voor het ten uitvoer leggen van militaire veroveringsplannen, zij het voor rekening van ondernemende handelaars, den Rijn verliet om langs de Vecht (de fossa Drusiana) het meer Flevo en de open zee te bereiken, loopt thans geen rivier of stroom meer. De oude beddingen zijn eeuwen her al dicht geslibd of gedempt en tot weiden geworden. Doch schijnbaar slechts heeft hier de tijd alle sporen uitgewischt van de eens zoo machtige en gewichtige sterkte. Bij den eersten stap, dien wij op den „Burg" zetten, wanneer hij van veldvruchten is ontdaan, of beter nog wanneer de ploeg den zwaren grond versch openscheurt, bermerken wij reeds tallooze fragmenten van Romeinsch aardewerk, stukken bouwmateriaal als pannen, tegels, enz. En reeds van oudsher was dit zoo en was dat ook bekend.

Zeer overzichtelijk en met groote bevoegdheid heeft in dit jaarboekje (1916) de heer J. W. Verburgt daarover gehandeld en ook uitvoerig de pogingen uiteengezet, die herhaaldelijk gedaan zijn om door opzettelijke gravingen iets meer te vernemen omtrent de verdwenen en met den grond gelijk gemaakte nederzetting. De laatste poging in die richting, die de heer Verburgt

vermelden kon was die van Dr. Holwerda in 1914 ondernomen, helaas door den grooten oorlog ontijdig onderbroken.[1]) Sindsdien is het onderzoek met de spade weer ter hand genomen en kon vanaf 1920 iederen zomer enkele weken worden gegraven [2])

De resultaten waren boven alle verwachting gunstig en wij willen trachten deze hier in hoofdzaak te vermelden.

Het was mogelijk om vast te stellen dat hier meerdere legerplaatsen in opvolgende periodes hadden gelegen. De eerste en oudste legerplaats dagteekent uit den tijd van keizer Augustus en had, voor zoover thans is kunnen worden nagegaan, de aanzienlijkste afmetingen. Zij was gelegen aan den oever van een belangrijken waterloop; die oever was met een schoeiing van houten palen voorzien. Op één punt kon zelfs een soort aanlegplaats voor schepen, met houten vlonder, worden vastgesteld. Het terrein, waarop deze nederzetting was gebouwd, lag aanzienlijk lager als het tegenwoordige maaiveld. Het bezat een natuurlijken ondergrond van zand, waarop een geringe laag leemachtigen grond ligt. Te oordeelen naar enkele metingen ongeveer in 't midden van den „Burg" mogen wij aannemen, dat, het woonvlak dezer Augusteische nederzetting pl.m. 2 à 2.50 M. + A.P. heeft gelegen. Van de gebouwen was het echter niet mogelijk een samenhangend beeld te krijgen, in hoofdzaak wel tengevolge van de aanzienlijke diepte, waarop gegraven moest worden. Toch ontbreken de gebouwsporen nergens op het terrein: groote paalgaten, sporen van verganen houtbouw, afvalgaten, dit alles tezamen met scherven van Romeinsch aardewerk en andere cultuurresten, die karakteristiek zijn voor de eerste jaren onzer jaartelling, werden gevonden. Van den omtrek kon het verloop over een aanzienlijken afstand worden vervolgd. Deze legerplaats was n.l. — wat aan de

---

[1]) Zooals wij zagen ligt het terrein vlak naast het tegenwoordige fort Vechten, en is het begrijpelijk dat de beschikking ervan door de militaire overheid werd opgevorderd.

[2]) Verslag over de opgravingen te Vechten, 1920, uitgebracht door Dr. J. H. Holwerda aan het Prov. Utr. Genootschap. Verslag over 1921, id.; Cf. ook Germania, bl. 22.

De opgravingen van 1921 hadden plaats onder leiding van Dr. J. H. Holwerda, terwijl van 1922 af de leiding ervan aan ondergeteekende werd opgedragen. Met groote erkentelijkheid moge worden vermeld dat Dr. Holwerda mij daarbij steeds ruimschoots met zijn raad en beproefde ervaring bijstand bleef verleenen.

Afb. 1. Ligging van Fectio ten opzichte van Utrecht.

Z. en W.-zijde kon worden geconstateerd — voorzien geweest van een spits in den grond gegraven ringgracht. Zooals dat bij den bouw van dergelijke vestingen gebruikelijk is, heeft ongetwijfeld deze gracht aan de buitenzijde van een — in dit geval van hout en aarde gebouwden — muur gelegen, die de eigenlijke vesting omsloot. De tegenwoordige stand van het onderzoek maakt het zeer waarschijnlijk, dat de vorm dezer ommuring ongeveer rechthoekig is geweest, terwijl de met palen geschoeiden rivier-oever de N. begrenzing vormde.

Uit dit alles blijkt, dat wij een belangrijke vesting, die tevens als vlootstation dienst deed, vóór ons hebben en dat deze wel degelijk de bij Tacitus en Dio Cassius genoemde plaats is, van waaruit Drusus (12 v. C.) zijn vloot vertrekken liet om langs de Vecht (de Drususgracht) de Noordzee te bereiken, waarna hij de Friezen onderwerpt en verder operaties in N.-W. Duitschland volvoert; de plaats tevens, waar later (16 n. C.) Germanicus zijn vloot, uit meer dan duizend schepen bestaande, concentreerde voor een nieuwen aanval op Germanië.

Zooals de talrijke vroeger gevonden scherven en munten reeds lieten vermoeden is Vechten ook in later tijd een belangrijke nederzetting gebleven. En juist over deze jongere periode van bewoning brachten de opgravingen der laatste jaren heel wat licht. Het was n.l. mogelijk vast te stellen, (en de verdienste hiervan komt Dr. J. H. Holwerda toe), dat het eerste castellum in de eerste helft der 1e eeuw moet zijn opgegeven en dat het geheele niveau, waarop het had gestaan, ongeveer 1 M. is opgehoogd met aangebrachten, leemachtigen grond. Als wij nagaan dat hier sprake is van een oppervlakte van meerdere hectaren, dan beseffen wij ten volle, dat zelfs voor onze huidige begrippen een kolossaal werk is verricht. De bedoeling dezer ophooging is ongetwijfeld geweest den ondervonden overlast van het water in de toekomst te vermijden. In verband met het vaak besproken probleem van de z.g.n. daling van onzen bodem, is deze vrij nauwkeurig gedateerde ophooging te Vechten niet van belang ontbloot.

Op het hoogere niveau is dan een nieuwe legerplaats van kleineren omvang aangelegd, waarvan de geheele omtrek kon worden teruggevonden. Deze had den vorm van een ietwat onregelmatigen rechthoek van ongeveer 175 bij 150 M. Ook dit castellum is door een spitse gracht en een muur van hout en

aarde omgeven geweest. Talrijke sporen van z.g.n. huttenleem wijzen er op, dat de gebouwen dezer vesting van hout zijn opgetrokken geweest.

Na een bestaan van niet veel minder dan anderhalve eeuw is de nederzetting nogmaals herbouwd. Terwijl de vorm vrijwel is bewaard gebleven, zijn de ringmuur en ook de belangrijkste binnengebouwen ditmaal van steen opgetrokken geweest. Uit den aard der zaak heeft deze vesting, die ook de laatste is, die werd opgericht, het duidelijkst haar sporen in den grond achtergelaten. Zoo was het mogelijk niet alleen het verloop van den ringmuur — die aan den N. kant op heipalen was gebouwd — nauwkeurig vast te stellen, maar tevens konden tot nog toe drie der vier poorten, die een dergelijk castellum gewoonlijk bezit, worden teruggevonden. En wat den binnenbouw betreft is sinds 1923 een aanvang gemaakt met de ontgraving van de hoofdgebouwen: zoo hebben wij thans reeds den plattegrond kunnen teekenen van het praetorium, dat zich ongeveer in het midden van de ommuring bevinden van een O. daarvan gelegen groot gebouw. Het praetorium is 36 bij 34 M., het andere gebouw 30 bij 24 M. groot. Zeer belangrijk was ongetwijfeld bij het ontgraven dezer gebouwen, het vinden van dakpannen en tegels, voorzien van militaire stempels. Tusschen het puin, dat zich ter plaatse van het praetorium bevond, kwamen n.l. uitsluitend stempels van het

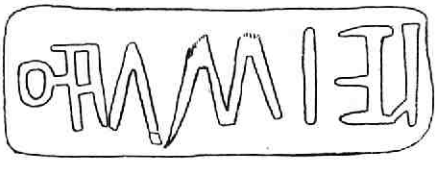

Stempel van het 1e Minervische legioen
[gelezen van rechts naar links: LE(gio) I M(inerviae) ANTONINIANA]
1/2 der ware grootte.

1e Minervische legioen met den bijnaam Antoniniana voor den dag, terwijl bij het tweede gebouw de stempel van het Cohors

Stempel van het COH(ors) I FLA(via)
1/2 der ware groote.

prima Flavia in meerdere exemplaren werd gevonden. Zooals bekend is zijn niet slechts aardewerkfragmenten, maar ook dergelijke stempels voor de dateering van het grootste gewicht. Zoo laten zij ons in dit geval toe de oprichting der betreffende gebouwen en ook zeer waarschijnlijk den bouw van het geheele castellum dezer 3e en laatste periode omstreeks het jaar 200 n. C. of in de eerste jaren der 3e eeuw te stellen. (De bijnaam Antoniniana wijst op den tijd van Caracalla, terwijl men vermoedt dat de Cohors I Flavia tegen het eind der 2e eeuw van Afrika naar onze Rijnstreken is verplaatst [1]).

Het is hier niet de plaats om reeds uit te wijden over verdere talrijke vondsten, die gedurende de laatste opgravingen zijn gedaan: het moge volstaan te vermelden dat de zeer groote collectie pottenbakkersstempels op „terra sigillata", die reeds uit Vechten zoowel te Utrecht als te Leiden is bijeengebracht, met ettelijke exemplaren is verrijkt; ook talrijke munten, bronzen voorwerpen van allerlei aard, als naalden, mantelspelden, kwamen voor den dag. Verder munten, beenen of glazen voorwerpen, ijzerwerk van allerlei aard, tallooze stukken aardewerk, waaronder meerdere lampen, werden verzameld. Van ongemeen belang is het toevallig, gedurende de mobilisatie uitgevoerde militaire werken, aan het licht gekomen altaartje dat wij hier afbeelden. Immers uit de daarop te lezen inscriptie: I(ovi) O(ptimo) M(aximo) V(otum) S(olvit) L(ibenter) M(erito) C(aius) Julius Bio Triera(r)chus, blijkt dat dit altaartje door een scheepskapitein der Romeinsche vloot aan den zeer goeden en machtigen Jupiter is gewijd, hetgeen een nieuw en treffend bewijs komt leveren dat wij te Vechten een Romeinsche haven vóór ons hebben. [2])

* * *

Nadat wij aldus in korte trekken hebben nagegaan wat door de laatste opgravingen omtrent de Vechtensche nederzetting is bekend geworden rijzen vanzelf twee vragen: 1. hoe komt het dat bij de opgravingen, hier vroeger ondernomen, betrekkelijk zoo weinig gegevens zijn verkregen? 2. zijn deze vroeger verkregen

---

[1]) Pauly-Wissowa onder Cohors (Cichorius).

[2]) J. H. Holwerda: Röm. Germ. Korrespondenzblatt. Jahrg. 1915. blz. 57.

Afb. 2. Altaartje door den scheepskapitein Bio aan Jupiter gewijd.

gegevens niet meer te gebruiken, ja, kunnen zij de resultaten van thans op onderscheidene punten niet aanvullen?

Voor wie op de hoogte is van den grooten vooruitgang, die de opgravingstechniek sinds het eind der vorige eeuw heeft ondergaan, zal het niet verwonderlijk zijn, dat thans met de tegenwoordige methode van werken, zelfs uit dit zoo vaak doorwoelde terrein, de duidelijke sporen kunnen worden aan het licht gebracht van de verdwenen vestingen, terwijl er vroeger zoo goed als niets van werd gezien en herkend. En niet alleen is de methode anders, maar ook de leidende gedachte bij het werk heeft verandering ondergaan. Vroeger was het er in de eerste plaats om te doen voorwerpen te vinden, of andere tastbare dingen als muren, enz. Doch als men bedenkt dat doorgaans de muren der Romeinsche gebouwen in ons land zoo goed als tot den laatsten steen zijn weggebroken en de kolossale Romeinsche ruïnes te Vechten ongetwijfeld in vroeger tijd als een rijke steengroeve moeten zijn geexploiteerd, dan begrijpt men meteen dat het zoeken naar muren weinig kans op succes moet opleveren, en men zich tevreden moet stellen, zooals thans gedaan wordt, met het terugvinden der fundeeringen, die eens de machtige muren droegen.

Wat de tweede vraag betreft: deze kan gelukkig in bevestigenden zin worden beantwoord. Wat vroeger is gedaan is niet alles nutteloos geweest. Integendeel! Hoe verder het opgravingswerk vordert hoe meer het duidelijk wordt, dat wij een dankbaar gebruik kunnen maken van de vroegere onderzoekingen, met dien verstande natuurlijk, dat wij zooveel mogelijk de toen opgeteekende verschijnselen op zichzelf nagaan en de daarvoor destijds gegeven verklaringen niet zonder meer aannemen.

Om dit duidelijk te maken, dacht ik niet beter te kunnen doen dan de kaart, die na afloop van de opgravingen van 1892—1894 is gepubliceerd, hier te reproduceeren, met de toen daarbij gegeven agenda [1]). Tevens hebben wij op die kaart aangeteekend het verloop van de spitsgracht van het oudste castellum die is teruggevonden en voorzoover deze is kunnen worden vervolgd. Zij is aangeduid met I. De omtrek der twee latere castella, die, zooals wij zagen van ongeveer denzelfden omvang waren, is met II en III aangeduid, terwijl men te midden daarvan het

---

[1]) Vooral ook omdat in het reeds genoemde overzicht van den heer Verburgt deze opgravingen maar terloops zijn vermeld.

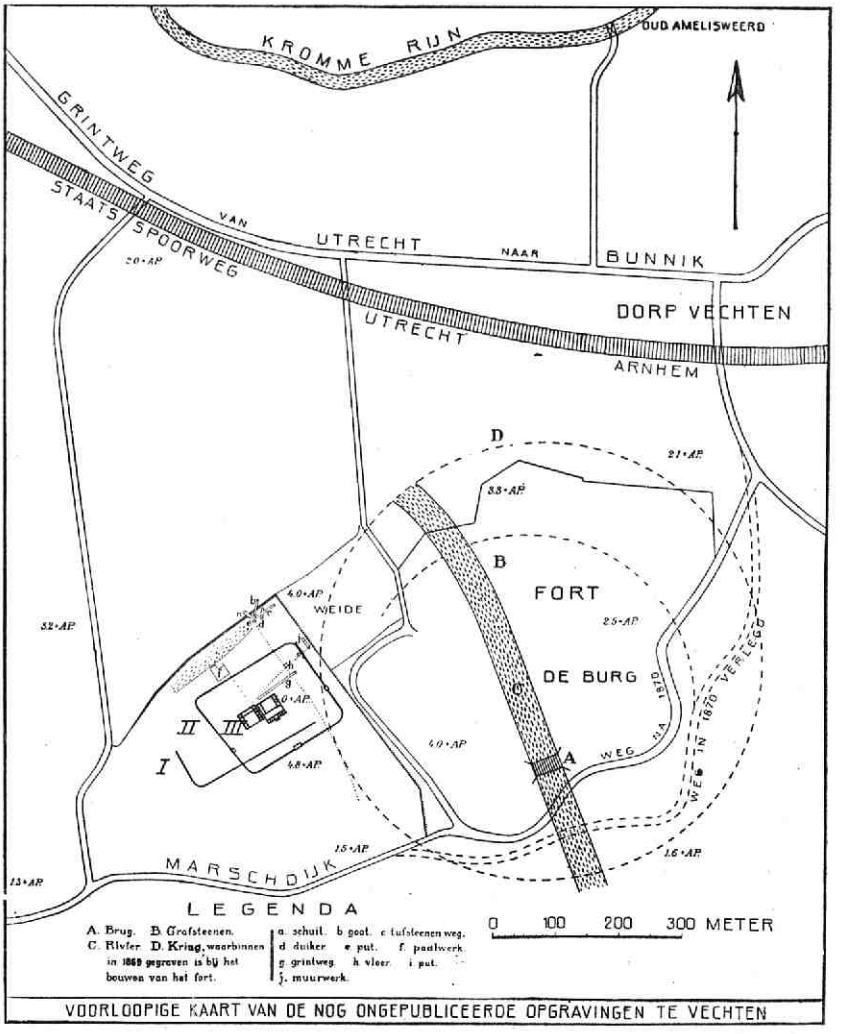

Afb. 3. Ligging van de legerplaats ten opzichte van het fort Vechten.

reeds besproken praetorium en daarnaast liggende kazernegebouw herkennen kan. Ook is het verloop van den verdwenen rivieroever ten N. der vesting aangeduid.

Reeds dadelijk zal het ieder daarbij opvallen, dat het bij f aangeduide paalwerk, evenals de bij a en b gevonden schuit en „goot" met den door ons gevonden rivieroever en bedding een geheel vormt. Verder dat de met g aangeduide „grintweg" zich binnen de ommuring van de met II en III gemerkte castella bevindt. Het lijkt dus wel zeer waarschijnlijk dat, indien hier werkelijk een „grintweg" is teruggevonden deze tot de laatste periode (III) zal hebben behoord. (ook te oordeelen naar de diepte waarop hij werd gevonden, n.l. 1 M. onder het maaiveld). En opmerkelijk is het wel, dat hij vlak langs de Noordzijde van ons praetorium loopt en vrijwel evenwijdig daarmede. Wat den put (i) en den vloer (h) betreft, wijst de diepte (resp. 4 en 3 M.) er op, dat wij met resten der 1e periode te doen hebben. Moeilijker echter is het ic te begrijpen, die een „tufsteenen" weg aanduidt. In zijn hierboven reeds aangehaalde verslag (Verslag Prov. Utrechtsch Genootschap 1895) bladz. 133 beschrijft *S. Muller* dezen weg als bestaande uit „ruwen, op en naast elkaar gestapelden tufsteen, aangevuld met leem", hetgeen ons een zeer onwaarschijnlijke samenstelling voor een weg lijkt. De zeer zachte tufsteen en de leem kunnen bezwaarlijk tot den aanleg van een weg zijn gebruikt. Veeleer zijn we geneigd hier de puinresten van een muur in te herkennen, die hier mogelijk, gezien zijn ligging langs den waterkant, een kademuur kan zijn geweest. Ook het „muurtje of fundament van keien en kalk, breed 15 cM. en 15 M. lang met een onderbreking in het midden" (j) op ongeveer 1 M. onder den grond is vooralsnog moeilijk in verband te brengen met de tegenwoordige gegevens.

Ons kaartje is tevens nog leerrijk omdat het ook vermeldt wat in 1869—70 bij het bouwen van het fort is geconstateerd. Wij zien n.l. dat binnen den kring D, waarbinnen grondwerk ten behoeve van genoemd fort is uitgevoerd, een van Z. naar N. lichtelijk naar 't W. buigende rivierbedding (C) is teruggevonden van 50 à 60 M. breedte,, alsook een daarover geslagen houten brug (A) van ongeveer 8 M. breed. Verder zijn verschillende grafsteenen op den Oostelijken oever gevonden (B) die ons met recht laten veronderstellen, dat daar de bewoners der legerplaats hunne begraafplaats hadden. Onder de vondsten, die waarschijnlijk tot dit

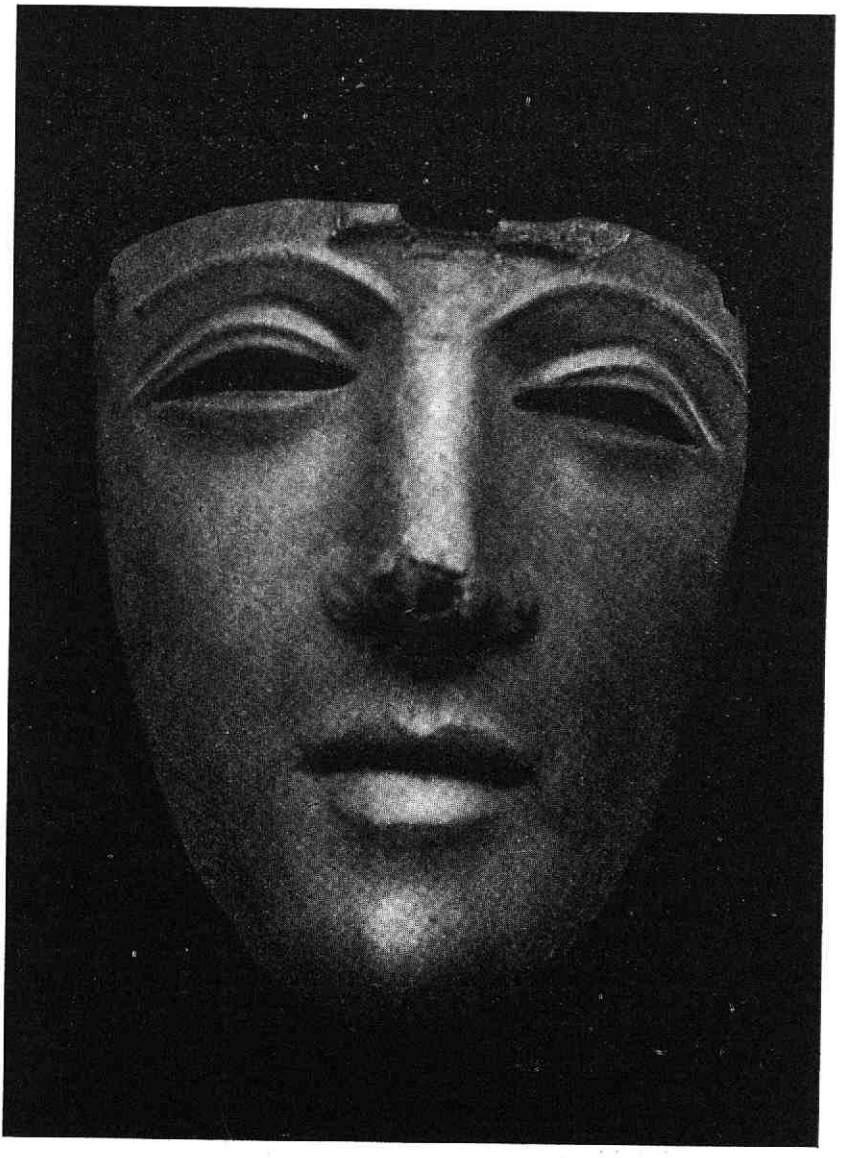

Afb. 4. Gezichtsmasker (Rijksmuseum voor Oudheden, Leiden).

grafveld behooren, is te vermelden het gezichtsmasker, dat wij hier afbeelden.

En wanneer wij deze gegevens aanvullen met wat wij lezen in het verslag door de militaire overheid over deze oudheidkundige vondsten uitgebracht, (Nahuys: Utr. Volksalmanak 1868 en Brief van Marcella aan de Directie van 't Rijksmus. v. Oudheden te Leiden i. d. 30 Mei 1870) nl. dat op den westelijken oever van den rivierarm in kwestie talrijke houten putten [1]) zijn ontdekt, en ook dat die oever zelf met houten paalwerk was geschoeid, dan lijkt het ons zeer waarschijnlijk dat de burgerlijke nederzetting, bestaande uit canabae of mogelijk ook grootere villavormige gebouwen op dit terrein tusschen de eigenlijke legervesting en de rivier heeft gestaan. Wellicht zal het nog mogelijk zijn op één punt ten W. van het grafveld (B), verdere opgravingen te verrichten; dáár bevindt zich, vlak tegen de wallen van het fort, en rechts van het pad, dat N. loopend naar den spoorweg Utrecht—Arnhem, een stuk bouwland, dat opvallend veel Romeinsch puin en scherven bevat. Ook nadere onderzoekingen zullen moeten uitmaken op welke wijze de rivierarm van 1870 en de ten N. van het castellum geconstateerde bedding met elkaar in verbinding staan.

* * *

Zoo zien wij dus in hoofdtrekken de Romeinsche nederzetting van Vechten in haar opvolgende perioden vrij duidelijk vóór ons. Op de plaats, waar gedurende zooveel eeuwen slechts wat puin of oude munten de aanwezigheid van een eenmaal sterken Romeinschen burcht verrieden, rijzen thans als 't ware stuk voor stuk de vestingen met hun muren en grachten, met hun gebouwen en kazernes uit den grond. De bijna geheel uitgewischte herinnering bij de bevolking aan een oude verdwenen stad, krijgt nieuw leven en kleur. Door de sinds eeuwen verzande en dichtgeslibde beddingen stuwt opnieuw de machtigen stroom, en in zijn kabbelend oppervlak spiegelt zich het brekend beeld van vele schepen. Op de aanlegplaatsen worden goederen uit verre streken ontscheept, en 't luide bedrijf van sjouwers en matrozen wordt over-

---

[1]) Vermeld wordt dat in een dezer putten terra sigillata met den pottenbakkersstempel *Comitiális* voorzien, gevonden werd wat er op wijst, dat deze putten in de periode 160—200 n. Chr. of nog later in gebruik waren.

stemd door 't koortsige, daverend gehamer op de naburige werven.

En hiermede, en daar is het ten slotte om te doen, is weer een stukje vaderlandsche geschiedenis uit de eerste eeuwen onzer jaartelling aan den bodem ontrukt en zijn de al te schaarsche gegevens, ons door de klassieke schrijvers over deze periode overgeleverd, niet slechts begrijpelijker geworden maar ook belangrijk aangevuld.

October 1924. A. E. REMOUCHAMPS.